

عناصر وحدت اسلامي از "تئوري تا عمل"

عناصر وحدت اسلامي از "تئوري تا عمل"

نوشته : استاد دكتور محمد الدسوقي

استاد مطالعات عالي بخش شريعت

(دانشکده دارالعلوم - دانشگاه قاعده)

اسلام دين وحدت

آيا به اعراب بيا با نگردي که پيش از اسلام در شبه جزيره العرب زندگي مي کردند، از سوي کشورهاي پيراموني و دور و نزديک خود، توجه و اهتمامي مي شد؟

آيا از ايناني که با کوچکترين و پيش پا افتاده ترين دلايل ميانشان جنگ در مي گرفت کسي انتظار داشت که اين چنين متحد شوند و همدل گردند و ما يه هراس و نگراني ديگران شوند؟

اعراب جاهليت با وجود خشونت و سختي که بدان شناخته مي شدند هرگز منبع نگراني براي ملت هاي ديگر

نبودند زیرا آنها پراکندگانی بودند که هیچ پیوندی میانشان برقرار نبود و هیچ رهبری آنان را راهبری نمی کرد و تابع هیچ قانون و قدرتی نبودند. آنها میان خود بسیار خشن بودند و انتقام گیری آنان همه توش و توانشان را گرفته بود و منکراتی که در آن غوطه ور بودند از جمله و پیشاپیش همه پرستش بت ها و سنگ ها، از آنان اقوام بی بو و خاصیتی ساخته بود.

ولی وقتی اسلام آمد این مردمان پراکنده و درگیر با یکدیگر و فروپاشیده را تبدیل به ملت دیگری کرد با ارزش های جاودان و رسالتی پرشکوه. اعراب با اسلام به لحاظ عقیده و رفتارها و ارزش ها و ایده آل ها، امت تازه ای شدند که متحد شده بود و اراده اش قوی گشته بود و اصول و اهداف آن نیز والایی یافته بود و با این اوصاف، بشریت را رو به جلو رهبری کرد و با فتوحات خود در همه عرصه ها، جهانیان را شگفت زده نمود. اگر اسلام نبود اعراب همچنان در جاهلیت خود مانده و به صورت گروه های متخاصم و متنازعی باقی مانده بودند که دشمنی ها و حملات شبانه به یکدیگر آنها را از پای در می آورد و کینه ها و نفرت ها امنیت آنان را نابود می ساخت و همچنان در عزلت و انزوای خود در آن صحرائ خشک به زندگی ادامه می دادند و دنیا کمترین ارزش و توجهی به ایشان نمی کرد.

اسلام دین زندگی تجدیدپذیر و با فضیلت است زیرا دین وحدت همه جانبه و قدرت عادلانه است؛ با وحدت و قدرت نیز همه معجزه ها تحقق می یابد و امتی که در کردار و گفتار به این دو عنصر ایمان داشته باشد همواره عزیز و ارجمند و برخوردار از احترام است و همگان در پی برقراری ارتباط و دوستی با آن برمی آیند.

ولی باید دانست که فراخوان اسلام به وحدت و قدرت براساس گرایش های نفرت انگیز نژادی و سلطه جویی و برتری طلبی نیست زیرا اسلام دین خدا برای تمامی مردم است و تعصب – جز برای حق – نمی شناسد و هیچ برتری جویی – جز برای خدا – نمی جوید.

به همین خاطر است که اسلام پیش از هر چیز مقرر کرده که مردم از یک نفس و یک ریشه هستند:

قُلْ لَا خَوْفَ عَلَیْکُمْ وَلَا حَزَنٌ مِّمَّنْ کَفَرَ لَا خِیَافَ عَلَی الْمُکْکِبِیْنَ ۚ اِنَّ اَسْوَءَ النَّاسِ لَیْسَ لَهُمْ یَأْلَی P
مِنْهُمْ هَآ زَوْجَهُآ وَبَیْثٌ مِّنْهُمْ مَّا رَجُلًا کَثِیرًا وَنِسَاءً 0

(سوره نساء – 1) (ای مردم از پروردگارتان که شما را از نفس واحدی آفرید و جفتش را [نیز] از او آفرید و از آن دو مردان و زنان بسیاری پراکنده کرد، پروا دارید).

P: اَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِّنْ ذَّکَرٍ وَّاُنْثٰی وَجَعَلْنَاکُمْ شُعُوبًا

وَقَبَائِلَ لِيَتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقْوَاهُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ⁰ (سوره حرات - 13) (اي مردم ما شما را از مرد و زني آفريديم و شما را ملت ملت و قبيله قبيله گردانيديم تا با يکديگر شناسايي متقابل حاصل کنيد در حقيقت ارجمندترين شما نزد خدا پرهيزگارترين شماسند؛ بدترديد خداوند داناي آگاه است.)

پيامبر اکرم (صلي الله عليه و آله و سلم) نيز مي‌فرمايد: «همگي از آن آدم و آدم از خاک است».

زمانی که اسلام چنين مقرر کرد بر همه ادعاهايي که حاوي برتري برخي ملل و نژادها بر برخي ديگر - بنا به دلایلي حاکمي از نژادپرستي هاي نفرت انگيزي که اسلام پايان بخش آنها و برخاسته از گرايش هاي انحراف آميزي بود که بشريت از آنها رنج برد و هنوز هم گرفتاري ها و مصايب فراواني را متحمل مي‌شود - مهر بطلان زد؛ دو جنگ نفرت انگيز جهاني اول و دوم در قرن گذشته ميلادي، گوياي همين انحراف نفرت انگيز بودند و همچنانکه صهيونيسم جهاني نيز با کوشش ها و تلاش هاي پيگير خود در هر جا در راستاي تحقق روياهاي دور و دراز خود در جهان عرب با چنين انگيزه هاي نفرت انگيز و ادعاهاي نژادپرستانه اي حرکت مي‌کند که به غير يهوديان به چشم نفرت و برتري جويي و دشمني مي‌نگرد.

بنابراين مسلمان باور دارد که او عضوي از مجموعه بشريت است و افراد اين بشريت به لحاظ شکل و مکان تفاوتی با يکديگر ندارند و تنها تفاوت آنها کارهاي نيکي است که هر کدام به سود مردم انجام مي‌دهند؛ اين باور، مسلمان را برآن مي‌دارد تا در حد توان خود در جهت پيشرفت و رفاه زندگي مشارکت کند و همواره پيام آور خير و نيکي و صلح و مصلح و امنيت و همدلي باشد.

از سوي ديگر مسلمان ايمان دارد که او و همه مسلمانان، امتي را تشکيل مي‌دهند که مهمترين ويژگي آن وحدت: P إِنَّ هَذِهِ أُمَمٌ تَذُكُّمُ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ⁰ (سوره انبياء - 92) (اين است امت شما که امتي يگانه است و منم پروردگار شما پس مرا پرستيد.) و برادري: هَإِيَّا لَمُعَزَّةٌ مَّعَزَ وَارُكُؤْذَوُ وَاوُفَّ رَفَاتٍ لَّا وَاعِيَعِمَجَهَ اللِّ لِبَحْرَبُ وَاوُمِصَاتُ وَاوُ عَلَايَكُمُ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا⁰ (سوره آل عمران - 103) (و همگي به ريسمان خدا چنگ زنيد و پراکنده نشويد و نعمت خدا را بر خود ياد کنيد آنگاه که دشمنان [يکديگر] بوديد پس ميان دلهاي شما الفت انداخت تا به لطف او برادران هم شديد.) و محبت و همياري و همبستگي: P وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى⁰ (سوره مائده - 2) (و در نيکوکاري و پرهيزگاري با يکديگر همکاري کنيد.) و: «هر کس توجهي به امور مسلمانان نکند از ايشان نيست» [سخن پيامبر اکرم (ص)، است.

بنابراین عنصر و قوام وحدت مسلمانان، برادری، محبت و ایمان به این مسئله است که پیوندهای عقیدتی بسی نیرومندتر و مهمتر از پیوندهای خونی و نسبی است به همین دلیل وحدتی استوار و خارج از گزند حوادث روزگار است زیرا هرگز نمی‌توان در جامعه‌ای که افراد آن احساس برادری نکنند و خود را همچون دندانه‌های شانه برابر ندانند و برادرانی بدانند که عقیده‌ای آنانرا گردهم آورده که ایمانی به تفاوت‌های نژادی و رنگی و ... ندارند، وحدت سالم و اصیلی را تحقق بخشید.

وحدت در اسلام، وحدت همه جانبه‌ای است و مسلمانان همچنانکه پیامبر اکرم (صلي الله عليه و آله و سلم) فرموده است: همچون پیکر واحد و بنیان استواری هستند که سخت بهم پیوسته و پیوند خورده‌اند.

از آنجا که اسلام نسبت به وحدت و همبستگی و یک‌صف و همدل بودن پیروان خود اصرار داشته و تأکید کرده است، از هر آنچه این وحدت را تضعیف کند، نهی فرموده و در همین راستا غیبت کردن، کین توزی، دروغگویی و نفاق و تجاوز به حقوق و حرمت‌ها را ناروا دانسته است و در صورتی که اختلافی میان دو گروه از مسلمانان مطرح شود، اصلاح‌آندو و از میان برداشتن اسباب اختلاف و نزاع را واجب دانسته است. و در صورتی که یکی از آن دو گروه تن به آنچه خیر و صلاح مسلمانان در آنست، ندهد کاربرد سلاح علیه آن امری مشروع و کاری پسندیده بشمار می‌آید: **P** وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَمْضُوا بَعْدَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَمْضُوا بَعْدَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ⁰ (سوره حرات - 9) (و اگر دو طایفه از مؤمنان با هم بجنگند میان آن دو را اصلاح دهید و اگر [باز] یکی از آن دو بر دیگری تعدی کرد با آن [طایفه‌ای] که تعدی می‌کند بجنگید تا به فرمان خدا بازگردد پس اگر بازگشت، میان آنها را دادگرا نه سازش دهید و عدالت کنید که خدا دادگران را دوست می‌دارد).

اسلام از تفرقه بیزار است و از اختلاف برحذر می‌دارد و همواره بر وحدت تأکید می‌کند زیرا وحدت، راه قدرت و مسیر پیروزی و عزت است: **P** وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ⁰ (سوره منافقون - 8) (عزت از آن خدا و از آن پیامبر او و از آن مؤمنان است.)، **P** وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ⁰ (سوره انفال - 46) (و با هم نزاع مکنید که سست شوید و مهابت شما از بین برود).

ممکن است گفته شود: اگر اسلام دین وحدت و اتحاد است چرا شاهد وجود اینهمه فرقه‌های متنوع فقهی و کلامی هستیم که مسلمانان را به مذاهب و فرقه‌های گوناگونی تقسیم کرده‌اند که با یکدیگر در نزاع و

تخاصمند و باعث بروز اختلاف^۱ها و نزاع هایی میان مسلمانان گشته است؟ ولی اگر دانستیم که مذاهب فقهی و کلامی کاری به مسایل قطعی و احکام کلی ندارند و بیشتر به مسایل فرعی و گمانی (ظنی) می^۲پردازند و اختلاف^۳های مجتهدان به نزاع و درگیری نمی انجامد بلکه نشانی از تفاوت اندیشه و خردها در استنباط و درک مسایل است، متوجه خواهیم شد که آنچه در مورد اختلاف^۴های مذاهب فقهی و تخصص و درگیری آنها شنیده یا دیده ایم در دوره^۵های ضعف و عقب^۶ماندگی و تقلید بوده است و با این وجود کسانی که آگاهانه دین را درک کرده^۷اند برآنند که این دین به وحدت – به تمامی معنای این کلمه – فرا می^۸خواند و در مذاهب فقها و علمای کلام نیز چیزی که این وحدت را نقض کند وجود ندارد زیرا این مذاهب و مکاتب فقهی و کلامی از سوی خدا نازل نشده^۹اند و دیدگاه^{۱۰}ها و نظرگاه هایی هستند که ساخته و پرداخته شرایط محیطی – اجتماعی و فرهنگی گوناگون هستند و در نتیجه لازم نیست که از آنها پیروی شود و مسلمانان یا بخشی از آنان نیز ناگزیر نیستند گفته پیشوایی را بپذیرند و سخن دیگران را بکناری نهند؛ اینک وقت آن رسیده که مسلمانان از هر آنچه دوره^{۱۱}های ضعف و تقلید و عقب ماندگی به ارمغانشان آورده رهایی یابند و برای مذاهب فقها جایگاه و مقامی که دین و منطق نمی پذیرد قایل نباشند و به دلیل دیدگاه^{۱۲}هایی که فرمان نیافته ایم از آنها پیروی کنیم و علیه آنها نشوریم، با یکدیگر اختلاف نداشته باشند و قبله خود را در آشنایی با احکام دین خویش، کتاب خدا و سنت پیامبر گرامی^{۱۳}اش (ص) همراه با رهنمونی از دیدگاه^{۱۴}های صحابه و تابعین و پیشوایان مجتهد، قرار دهند.

عناصر وحدت امت اسلامی و بنیادهای این وحدت

آنچه تردیدی در آن نیست اینکه اسلام برای بنای امت^{۱۵} و تأسیس دولت و شکل دهی به جامعه ای پیشوا و راهبر در همه عرصه^{۱۶}ها آمده است. جامعه^{۱۷}ها و امت^{۱۸}ها و دولت^{۱۹}ها نیز جز با اصول و ارزش^{۲۰}های شایسته زندگی، شکل نمی گیرند و تأسیس نمی شوند.

اسلام – به عنوان دین خداوند برای تمامی مردم – بهترین و برترین شریعت^{۲۱}ها و فرضیه هایی سازنده جوامع پیشوا و مللی راهبر بشریت به سمت ارزش^{۲۲}های والا و اهداف پرشکوه را مقرر کرده است.

کسانی که تشریع^{۲۳}ها و اصول مقرر در اسلام را بازخوانی کنند به این نتیجه می^{۲۴}رسند که مهمترین شالوده هایی که جامعه اسلامی بر آن استوار گشته عبارتند از:

1- توحید؛ 2- وحدت؛ 3- برابری؛ 4- آزادی؛ 5- سازنده بودن؛ 6- تعادل؛ 7- همبستگی؛ 8- فضیلت؛ 9- عدالت و 10- قدرت.

در این میان توحید آن اساس و شالوده ای است که جامعه اسلامی را نسبت به دیگر جوامع متمایز می‌سازد؛ توحید در مفهوم عمومی خود به معنای اخلاص رفتارهای بشری تنها برای خداست. توحید تنها ایمان به این نیست که خداوند، یگانه و بی‌همتا و بی‌نیاز است بلکه به معنای رو سوی وی آوردن در هر کاری است که انسان انجام می‌دهد، به معنای نترسیدن جز از آفریدگار خویش است؛ به معنای آنست که همه کردار و گفتارش در راستای جلب خشنودی خداوند باشد و بدین ترتیب از آنچنان توان ایمانی برخوردار می‌گردد که هرگز تن به خواری در برابر افراد بشر نمی‌دهد و پستی نمی‌کند و در هیچ کاری، کوتاهی نمی‌ورزد. و جامعه توحیدی نیز جامعه عزّتمند، آزاد، جامعه عزت و کرامت و احسان و نیکی کردن در هر امری است؛ جامعه ای است که ارزش‌هایی آنرا فرا گرفته که از آن الگو و سمبل برتر و نمونه ای نیکو در گفتار و کردار می‌سازد.

آفت اصلی جوامع در آنست که آنها به گونه ای عملی، اصل توحید را کنار گذاشتند لذا نمودهای بت پرستی گوناگون از جمله پرستش ثروت و قدرت و پرستش انسان از سوی انسان هم نوع خود، میان ایشان رواج یافت و از آن پس رفتارهای بشری خالصانه برای خدا نبود و ترس از خداوند متعال بر رفتارهای وی حاکم نبود و انسان به ریا و نفاق و نیرنگ روی آورد و به همین علل مشکلات و بیماری‌های مادی و معنوی این جوامع فزونی گرفت و احساس امنیت و اطمینان از آنها رخت بست و هراس و نگرانی همه را فرا گرفت و اینها همه در حالی است که مردم از دستاوردهای تمدنی رویایی هم برخوردارند: **إِلَّا ذَیْنِ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ** (سوره رعد - 28) (همان کسانی که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به یاد خدا آرام می‌گیرد آگاه باش که با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد.)

اگر جامعه اسلامی، جامعه توحیدی باشد، جامعه وحدت یعنی وحدت صف و وحدت هدف و تشریع و اندیشه و جامعه وحدت همه جانبه‌ای است که از شالوده‌ها حمایت می‌کند و همه اسباب و عوامل فروپاشی و تباهی را دور می‌سازد.

شالوده توحیدی که جامعه اسلامی بر آن استوار می‌گردد، مؤمنان را با پیوندهای مستحکمی به یکدیگر پیوند می‌دهد و از آنان امت واحد و بنیان مرصوصی می‌سازد که سخت به یکدیگر پیوسته و بسته است.

وحدت میان گروهی از مردم نه براساس وحدت نژادی یا زبانی یا جغرافیایی و یا منافع مادی بلکه بر پایه وحدت فکری است که شکل می‌گیرد و استوار می‌گردد و همین وحدت است که دلها را به یکدیگر نزدیک می‌کند و احساسات را همسویی می‌بخشد و از اختلاف نظرها می‌کاهد و در نتیجه وحدتی به معنای واقعی آنرا تحقق می‌بخشد. بدون وحدت فکری و عقیدتی، هیچ وحدت حقیقی قابل شکل‌گیری نیست.

جامعه اسلامی نیز به دلیل وحدت عقیده و وحدت قوانین و تشریع آن است که در اصول و اساس کلی خود جامعه وحدت فکری است و به همین دلیل جامعه وحدت همه جانبه و کاملی بود و هر آنچه آن تفرقه و تشتتی که در تاریخ طولانی خود بدان گرفتار شد، برخاسته از بی‌توجهی به عقیده ای بود که به نوبه خود وهن اندیشه را بدنبال داشت لذا تفرقه و درگیری میان خلق‌های گوناگون آن نتیجه و حاصل گریزناپذیر چنین روندی گردید.

ولی کسی که در آموزه‌های اسلام دقت کند می‌بیند که این آموزه‌ها، فرد را در چارچوب جمع لحاظ می‌کند و جمع را هدف نهایی می‌داند و برآنست که هرکس از آن جدا شود و در جهت تفرقه و پراکندگی آن بکوشد، عذاب دوزخ در انتظار اوست و هر آنچه که وحدت این جمع را تهدید کند از جمله هرگونه تجاوز به حقوق و حرمت‌ها و ناسزاگویی و دشنام و فخرفروشی و تفاخر به نسب و القاب، حرام است و ناروا و در صورتی که برخی گروه‌های مسلمانان دچار اختلاف با یکدیگر شدند و این اختلاف به درگیری و جنگ میان آنها انجامید، امت باید طرف باغی را سرجای خود بنشانند و وادار کند تن به فرمان خدا دهد تا مگر امت همچنانکه قرآن کریم آنرا وصف کرده، امّت واحدة باقی بماند: **وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۖ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا** (سوره آل عمران - 103) (و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید و نعمت خدا را بر خود یاد کنید آنگاه که دشمنان [یکدیگر] بودید پس میان دلهای شما الفت انداخت تا به لطف او برادران هم شدید.)

وحدت جامعه اسلامی، وحدتی انسانی و غیر نژادی است. انسان مسلمان ایمان دارد که او در جامعه کل بشریت عضویت دارد و این بشریت، یک سر منشأ دارد، سرنوشتش نیز یکی است و افراد آن از نظر شکل و زبان و مکان، تفاوتی با یکدیگر ندارند؛ تفاوتشان در تقوا و کارهای نیکی است که هر کدام به سود مردم انجام می‌دهند. این نکته مسلمان را بر آن می‌دارد تا درحد توان در جهت پیشرفت و تعالی زندگی و رفاه و آسایش مردم بکوشد و همواره و در همه حال پیام آور خیر و مصلح باشد؛ از اینجاست که وحدت اسلامی تبدیل به وحدتی برای یاری حق و پایان بخشیدن به ستم و همکاری و همیاری در نیکی و تقوا می‌گردد و هرگز وحدتی نیست که به دیگران به دیده تحقیر یا دشمنی بنگرد.

شالوده و عنصر برابري نیز ثمره طبيعي فراخوانان به وحدت است. وحدت تنها هنگامی به وجدان‌ها و احساسات دیگران رخنه می‌کند که همگان یقین حاصل کنند که آنها در حقوق و وظایف برابرند و میان مردم به دلیل قدرت یا مقامی که دارند، تمیز و تبعیض وجود ندارد.

وحدت ریشه و سرنوشت آدمیان نیز بدان معنا است که برابری، حقیقتی مسلم است و تفاوت در توانایی‌ها و استعدادها حتی اگر منجر به تفاوت در مقام و ثروت گردد به معنای طبقاتی بودن یا تبعیض قایل شدن میان مردم در کرامت انسانی آنها یا حق حیات شرافتمندانه، نیست زیرا همگان در شریعت الهی همچون دندان‌های شانه با یکدیگر برابرند و هیچ نسب و حسبی بکار نمی‌آید و برابری و عدالت برقرار است و بدین ترتیب قدرت معنوی بالایی برای امت تحقق پیدا می‌کند که دل‌های فرزندان آنرا به یکدیگر نزدیک می‌سازد و آنرا همدل و همراه می‌سازد؛ نه کینه‌ای، نه نفرتی و نه حسادت و نه تبختری. همه و همه همدلی و مودت و ایثار و همکاری و همیاری است و در عین حال نیروی مادی برای ما فراهم می‌آورد. در این میان همگان طبق آنچه خداوند برایشان در نظر گرفته عمل می‌کنند همگان در کمال احسان و نیکی می‌بخشند، هیچ کس ستمی نمی‌کند و سعی و تلاش کسی بیهوده یا به سود طاغوت‌های مستبد، نمی‌رود.

برخی اشکال بزرگداشت انسان از سوی خداوند متعال به صورت لغو تمامی موارد تبعیض و برتری میان مردم است. آنها چون دندان‌های شانه برابرند و جز به تقوا و کار نیک، تفاوتی با یکدیگر ندارند و در همین راه، با یکدیگر رقابت می‌کنند و بنابراین برابری مردمان نوعی بزرگداشت و ارج گذاری به انسان و سمت و سوی خیر بخشیدن به توان‌ها و استعدادهای اوست و به همین دلیل عاملی برای تحکیم وحدت و در عین ثمره‌ای از همین وحدت و سرمنشأ قدرت و توان امت و بنابراین یکی از شالوده‌های اساسی جامعه اسلامی و جامعه توحیدی و وحدت و قدرت در عرصه‌های مختلف آنست.

شالوده آزادی نیز بدان معنی است که در جامعه اسلامی هیچگونه بردگی وجود ندارد و مردم آزاد آفریده شده‌اند و شایسته نیست که جز در برابر پروردگار خود، سر فرود آورند و هیچ کس حق ندارد برادر انسان خود را به بردگی و بندگی کشد لذا پدیده برده داری در تاریخ بشریت، به عنوان لکه ننگ و توهینی آشکار به عزت و کرامت بشریت است. اسلام آمد و پدیده‌ای را که هنوز در بخشی از زمین حکمفرما بود با شیوه خاص خود و براساس تدریج و واقعگرایی با آن برخورد کرد و توانست در مدتی کوتاه آنرا در جامعه از میان بردارد.

آزادی در جامعه اسلامی تنها منحصر به برخورداری افراد از اراده و اختیار خویش نیست و رهایی و آزادی انسان از هر آنچه بندگی و عبودیت خدا از سوی او را مشوه سازد شامل می‌شود و همچنانکه نباید

هیچ انسانی را به بندگی و بردگی گیرد و نیازهای ضروری را از وی دریغ دارد؛ نباید بنده و برده هواهای نفسانی خویش گردد و همواره بر شهوت‌های خود چیره شود و به تمایلات و خواست‌های جسد، جز در حدود تشریع الهی، پاسخ نگوید تا آزادی به معنای درست خود در جامعه تحقق پیدا کند.

منظور از سازنده بودن نیز مشارکت و سهیم بودن همه افراد در جامعه براساس توان و استعدادهای آنها در راستای پیشرفت امت است و اینکه انسان دارای شخصیتی باشد که تقلید کردن از دیگران و ذوب شدن در دیگران را نپذیرد و زیر بار آن نرود که چون عروسک خیمه شب بازی در اختیار دیگران قرار گیرد و استقلالش دستخوش امیال آنها گردد.

کسی که به کار مسلمانان نپردازد، از آنها نیست و لذا یک مسلمان هرگز به فردگرایی یا خودخواهی یا منفی‌گرایی متصف نمی‌گردد؛ او مشارکتی عملی در هر آنچه به امت مربوط شود دارد و اگر کاملاً به وظایف خود عمل نکند، گناهکار خواهد بود.

از آنجا که ایمان دارد که او در برابر دیگران مسؤول است هر یک از افراد در جامعه اسلامی همچون نگهبانی است که همواره برای حمایت از آنچه مکلف به حمایت از آنست، دست به اسلحه است؛ او هرگز منکری را نمی‌بیند که در حد توان خود در صدد تغییر آن برنیاید و نیز زمانی که وظیفه‌اش حکم می‌کند سخن حق را فریاد زند، هرگز خاموشی نمی‌گیرد و در هیچ کاری که به وی واگذار می‌شود یا از وی خواسته می‌شود اهمال نمی‌کند و در برابر مشکلاتی که امت با آن دست بگیربان است، نقش تماشایی بیطرف را بازی نمی‌کند و بدین ترتیب سازنده بودن، ویژگی عملی جامعه اسلامی می‌گردد و این جامعه چنانکه پیامبر اکرم (ص) آنرا توصیف کرده همچون جسد واحد یا بنایی ریخته شده از سرب (بنیان مرصوص)، محکم و یکپارچه خواهد ماند.

تعالل مادی و معنوی، سرتاسر جامعه اسلامی را فرا می‌گیرد و در این جامعه خبری از ثروت فاحش یا فقر فاحش نیست و همه افراد آن از سطح زندگی شایسته‌ای برخوردارند و تفاوت در ثروت و پول افراد، هرگز به تفاوت طبقاتی یا بهره‌برداری از دیگران نمی‌انجامد.

اسلام با وجود اعتراف به تفاوت در توانایی‌های فردی و پیامدهای آن در تفاوت‌های ثروتی، هرگز تن به آن نمی‌دهد که این تفاوت‌ها در جامعه به شکل‌گیری دو گروه کاملاً متفاوت یکی در بالا و دیگری در پایین [به لحاظ طبقاتی]، گروهی برخوردار از همه چیز و گروهی دیگر فاقد همه چیز حتی قوت لایموت، بینجامد و فرمان می‌دهد که اموال و دارایی، میان ثروتمندان جریان داشته باشد و دست بدست شود و

تفاوت‌های زندگی مردم، کمتر و کمتر گردد.

وقتی درگیری افراد جامعه با یکدیگر بخاطر پول منتفی گردید زیرا همگان در یک تعادل معقول و طبق تلاش و استعداد و توانایی ذاتی خویش بدان دست می‌یابند، مشکلات فراوانی رخت برمی‌بندد و جامعه در امنیت و صلح و آرامش زندگی می‌کند و هر فرد به تولید و کار بیشتری می‌پردازد و در نتیجه تولید کلی افزایش پیدا می‌کند و آسایش و رفاه و ثبات برای جامعه به ارمغان می‌آورد.

اسلام جامعه خود را براساس تعادل صرفاً مادی تشکیل نمی‌دهد، تعادل معنوی به مفهوم میانه گرایی در احساسات و عواطف حتی در طاعات و عبادات نیز مطرح است تا تداوم آنها تضمین گردد چرا که بهترین کارها، ادامه دارترین آنهاست حتی اگر اندک باشند؛ در حدیث نیز آمده است: «دوستی تان اندک و نفرتان نیز اندک باشد زیرا گروهی در دوستی با گروهی دیگر زیاده روی کردند و هلاک شدند، گروهی دیگر در نفرت و کین توزی نیز زیاده روی کردند و هلاک گشتند».

جامعه اسلامی جامعه اعتدال و میانه در همه چیز است، جامعه ای است بدور از افراط و تفریط و همواره ویژگی‌اش تعادل و میانه گرایی است به همین دلیل است که حکم شاهد و گواه بر دیگر جوامع را یافته است: P وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَىكُمْ شَهِيدًا (سوره بقره - 143) (و بدین گونه شما را امتی میانه قرار دادیم تا بر مردم گواه باشید و پیامبر بر شما گواه باشد).

و در مورد همبستگی - که باید گفت ثمره طبیعی وحدت عقیده و سازنده بودن همه افراد امت است - همچون تعادل دارای دو جنبه مادی و معنوی است. جنبه مادی آن در مسئولیت همه توانمندان در برابر ضعفا و ناتوانان و عاجزان یا گرفتاران و متعرضان به زیانهای مالی به علت آتش سوزی، سیل، بدهی در موارد مشروع و ... است.

همبستگی و همدلی در اسلام چه در محیط خانواده یا محیط جامعه و یا کل امت اسلامی، امری الزامی است؛ در محیط خانواده، اسلام نفقه را به عنوان فریضه در نظر گرفته و مقرر داشته که هر توانمندی در خانواده مسؤول ناتوانان و فقرای آن است.

پیامبر اکرم (ص) در محیط زندگی از جمله مثلاً در روستا یا محله به همبستگی فرمان داده می‌فرماید: «در هر محله ای که یک نفر گرسنه پیدا شود ذمه الهی از آنان بری است.» (حدیث را امام احمد بن حنبل

"امام ابن حزم" نیز فتوا داده که اگر کسی در شهری از گرسنگی بمیرد، مانند آنست که مردم آن شهر او را کشته باشند و از آنان دیه قاتل گرفته می‌شود.»

همبستگی در مورد کل امت نیز برعهده زکاتی است که گردآوری می‌شود. زکات احسانی فردی نیست که به وجدان آدمیان و ارزیابی خودشان واگذار شده باشد؛ حقی است که دولت آنرا می‌ستاند و برای آن می‌جنگد و در موارد مصرف زکات، هزینه می‌کند و در عین حال تنها یکی از راههای تحقق همبستگی در اسلام بشمار می‌رود زیرا ولی امر از طریق شورا می‌تواند [عوارض یا مالیاتی] را که مورد نیاز برای تهیه غذا و پوشاک و سرپناه مستمندان است، بر ثروتمندان تحمیل کند.

گو اینکه همبستگی اجتماعی در اسلام تنها به معنای تأمین نیازهای مستمندان و کسانی که در زندگی و پس از مرگ نیازمند کفیلانی برای غذا و پوشاک و مسکن خود هستند، نیست بلکه شامل تأمین و تضمین سطح معیشت صاحبان ثروت طی مدتی است که با کوشش‌های خود برای کسب حلال کوشیده‌اند؛ اسلام هرکس را در مورد دارایی و مسکن و اثاثیه منزل و سرمایه تجاری و ... خود در برابر غرق شدن، آتش‌سوزی و دیگر آفات و سوانح و بلایای طبیعی و غیرطبیعی، بیمه کرده است.

همه کسانی که در جامعه اسلامی زندگی می‌کنند اعم از مسلمان و غیرمسلمان، از این همبستگی اجتماعی بهره‌مند می‌گردند زیرا حمایت از انسان و تحقق سطح زندگی شایسته‌ای برای وی – بدون توجه به عقیده‌اش – یکی از اصول شریعت مقدس اسلامی است.

این جنبه مادی از همبستگی اجتماعی یکی از نمودهای همبستگی معنوی میان مسلمانان است زیرا خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید:
$$إِنَّ زَمَّ جَهَنَّمَ لَإِلَهُمُّمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ خَوْفٌ ۚ (سوره حجرات - 10)$$
 (در حقیقت مؤمنان با هم برادرند.) و اعلان برادری و اخوت میان افراد هر جامعه بیانگر همبستگی اجتماعی میان افراد آن جامعه به لحاظ احساسات و نیازها و عواطف و موقعیت‌ها و کرامت‌هاست.

جامعه اسلامی علاوه بر شالوده‌هایی که ذکر آنها رفت، مبتنی بر فضیلت به مفهوم همه‌جانبه آن یعنی پای‌بندی اخلاقی در هر اقدام است؛ فضیلت تنها در خوش‌اخلاقی در برخورد با دیگران نیست؛ به مفهوم اخلاق نیکو داشتن در هر کار و فعالیت است که مسلمان برعهده می‌گیرد و در هر رفتاری است که در پیش می‌گیرد؛ خداوند احسان کردن در هر چیزی را مقرر فرموده است و هرکس قادر به چنین رفتاری باشد ولی

کوتاهی کند یا کم توجهی نماید، قصور ورزیده و ستمگری کرده و خداوند ستمگران را دوست نمی‌دارد.

جامعه اسلامی، جامعه فضیلت‌هاست زیرا جامعه عزت و کرامت است. و هرگاه آدمی برخوردار از اخلاق والایی متناسب با انسانیتش نباشد و رسالت زندگی‌اش را پاس ندارد و جایگاهش را حفظ نکند، از عزت و کرامت برخوردار نیست.

تحقق شالوده فضیلت ضرورتاً مستلزم نابودی خطا و خطاکاران نیست چه در اینصورت احکام مجازاتی که اسلام مقرر داشته بی‌معنا می‌گردد. وجود این مجازات‌ها به معنای آنست که جامعه، بدور از لغزش و خطا نیست و انسان بدلیل ضعف خود ممکن است گاهی لغزش‌هایی نیز داشته باشد؛ این شالوده حکایت از آن دارد که جامعه را پوششی از فضیلت و نیکی فرامی‌گیرد نه آنکه کاملاً از هرگونه رذیلتی منزّه و پاک می‌گردد.

جامعه‌ای که وحدت عقیده و وحدت هدف و وحدت اندیشه برآن حکمفرما باشد و همه افراد آن در حقوق و وظایف برابر باشند و میان‌شان همدلی و همبستگی اجتماعی برقرار باشد و همگان از سطح شایسته‌ای از زندگی بهره‌مند باشند و با نبرد طبقاتی یا درگیری‌های نژادی آشنایی نداشته باشند و در عین حال با منفی‌گرایی یا فردگرایی بیگانه باشند و دارای اخلاق و فضیلت والایی باشند، جامعه‌ای است که عدالت در آن سایه افکن است و ظلم و ستمی در آن یافت نمی‌شود و تفاوتی میان غنی و فقیر و ضعیف و قوی یا حاکم و محکوم، وجود ندارد.

جامعه اسلامی، جامعه عادلانه است و همگان زیر سایه آن قرار دارند و در کنف آن در امنیت و آسایش زندگی می‌کنند و به حقوق خود می‌رسند و هراسی از تجاوز یا ستم ندارند. و کسانی از جوامع دیگر – که با آن دادوستد دارند – هراسی از خیانت و پیمان‌شکنی‌اش ندارند زیرا اسلام دین عدالت و رعایت حق نسبت به همگان است.

و سرانجام به شالوده قدرت می‌رسیم که حاصل و برآیند دیگر شالوده‌ها در جامعه اسلامی است؛ قدرت همه‌جانبه، قدرت ایمان و همدلی و عطوفت و کار و تولید و احقاق حق و گسترش عدالت و حاکمیت فضیلت و نیروی تدارک نظامی متناسب با زمان و مکان برای اینکه فتنه‌ای باقی نماند و دین همگی از آن خدا باشد. قدرت به این مفهوم همه جانبه شالوده‌ای است که همواره همراه با جامعه اسلامی است تا شایستگی رهبری و پیشوایی و نیکی را در جهان داشته باشد؛ خداوند متعال می‌گوید: **وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِّبَاطٍ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ**

وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ (سوره انفال - 60) (و هر چه در توان دارید از نیرو و اسبهاي آماده بسیج کنید تا با این [تداركات] دشمن خدا و دشمن خودتان و [دشمنان] دیگری را جز ایشان که شما نمیدانیدشان و خدا آنان را میدانند برسانید و هر چیزی در راه خدا خرج کنید پاداشش به خود شما بازگردانیده میشود و بر شما ستم نخواهد رفت.)

این آیه به مؤمنان فرمان میدهد تا در حد توان خود به تدارک نیرو و قدرت [نظامی] بپردازند زیرا خداوند تنها به اندازه توان آدمیان به ایشان تکلیف میدهد. قدرت در اینجا عام است و شامل همه انواع و ابزارهاي آن میشود و در متن آیه از آنرو از اسبهاي آماده (رباط الخیل) نام برده شده که نزد کسانی که آیه قرآن برای اولین بار مخاطبشان قرار داده بود این وسیله، از جمله ابزارهاي شاخص جنگی بشمار میرفت و اگر فرمانشان میداد که ابزارها و اسبابی فراهم آورند که در آن زمان با آن آشنایی نداشتند ولی به مرور زمان مطرح میشود، با مجهولات شگفتی روبرو میشوند و خداوند متعال بسی بزرگتر از آنست که با بندگانش با کلامی نامفهوم سخن گوید.

نیرویی که اسلام فرمان به تدارک آن داده است، نیروی باغی، مفسده جو یا ویرانگری نیست؛ نیرویی حامی حق، یاریگر نیکیها و مقاوم در برابر شر و تباهی است و در اهداف و مأموریتی آنها که دارد همچنانکه آیه کریمه فوق نیز بدان اشاره کرده، از موارد زیر خارج نمیشود:

یکم: فراهم آوردن امنیت کسانی که آزادانه عقیده اسلامی را برگزیده اند و بدان پایبندی نشان داده و وفادار مانده اند.

دوم: ترساندن دشمنان اسلام تا هرگز در اندیشه تجاوز به سرزمین اسلامی که مورد حمایت این نیروهاست، نیفتند.

سوم: و نه تنها ترساندن دشمنان برای پیشگیری از تجاوز آنان به سرزمینهای اسلامی بلکه برای ممانعت ایشان از قرارگرفتن بر سر راه گسترش اسلامی که برای رهایی انسان در هر جایی، به حرکت درمی آید.

چهارم: درهم شکستن هر قدرتی بر روی زمین که صفت خدایی بخود میدهد و بدنبال تحکم بر مردم با قوانین و قدرت خویش باشد و خداوندی پروردگار جهانیان و حاکمیت خدا بر روی زمین را به رسمیت

از آنجا که تدارک نیرو مستلزم وجود اموالی است، فرمان به تدارک نیرو با فراخوان به انفاق مال در راه خدا همراه گشته است: **P وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ** وَاَنْتُمْ لَا تَظْلُمُونَ⁰ (سوره انفال - 60) (هر چیزی در راه خدا خرج کنید پاداشش به خود شما بازگردانیده می‌شود و بر شما ستم نخواهد رفت).

بنابراین نیروی اسلامی در پی مصلحتی دنیوی نیست بلکه نیرویی است که به کلمه حق امکان حضور و وجود می‌دهد و دشمنان خدا - که همان دشمنان مسلمانان و دشمنان زندگی هستند - را هراسناک می‌سازد.

و سرانجام اینکه جامعه‌ای که براساس این شالوده‌ها شکل می‌گیرد مسلماً جامعه منحصریفردي در میان جوامع بشری، منحصریفردي به لحاظ ارزش‌ها و اصول و ایده‌آلها و اهداف خویش است؛ جامعه نیرومندی در عقیده و وحدت و اخلاق خویش است؛ جامعه‌ای قدرتمند در جهاد و استعدادها و توانایی‌ها و تولیدات خویش است؛ جامعه پرملايت و پایداری است که همگان در آن در امنیت و آسایش و اعتماد، در حال سیر و سفر برای کسب نعمت‌های الهی‌اند؛ همگان در آن برادر و برابر در حقوق و وظایف، همدل و همیار و همبسته در خوشی‌ها و ناخوشی‌ها یند و هیچ جای شگفت هم نیست که چنین جامعه‌ای با این ویژگی‌ها و خصوصیات، بهترین جامعه‌هاست و امت اسلامی می‌تواند بهترین امتی باشد که برای مردم، پدیدار شده است.

جامعه اسلامی با این شالوده‌ها طی تاریخ خود الگویی برتر برای دیگر جوامع بود ولی هنگامی که در این شالوده‌ها یا بخش اعظم آنها خللی ایجاد شد، جایگاه خود را از دست داد، به ضعف گرایید و دیگرانی که آرزوی دوستی‌اش داشتند و از قدرتش می‌هراسیدند، در آن طمع کردند. و اینک نیز تنها زمانی می‌تواند نیروی از دست رفته را بازیابد و به حق، الگو و سمبلی برای دیگران گردد که به اسباب عزّت و قدرت و ارجمندی - که در قرآن مجید این وحی الهی از آنها یاد شده - چنگ زند؛ چنانچه هر تلاش و کوششی برای نهضت این جامعه بدور از آن اسباب و شالوده‌ها باشد، تلاش و کوشش بیهوده‌ای است که کمترین سودی بدنبال ندارد و برعکس بر گرفتاری‌ها و ضعف و عقب‌ماندگی‌های جامعه اسلامی می‌افزاید.

چه راست و درست گفته حق تعالی آنجا که می‌فرماید: **P وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا** فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ

بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (سوره انعام - 153) (و [بدانید] این است راه راست من پس از آن پیروی کنید و از راه‌ها [ی دیگر] که شما را از راه وی پراکنده می‌سازد پیروی مکنید اینهاست که [خدا] شما را به آن سفارش کرده است باشد که به تقوا گرایید.)

والسلام علیکم ورحمة‌الله و برکاته